

Ev Eksenli Çalışma Bağlamında Evin ve Boş Zamanın Değişen Anlamları: Kayseri/Kocasinan Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme

Semra PURKIS¹

ORCID: 0000-0001-6291-5634

Ezgi ÇELEBİ²

ORCID: 0000-0002-3991-3638

DOI: 10.54752/ct.1097124

Öz: Kapitalizmin neo liberal evresinde iş bölümünün dünya ölçeğinde yeniden yapılanmasıyla birlikte üretim süreci parçalanarak üretimin farklı bölümleri emek maliyetlerini minimize edecek ve kar oranlarını en çoklaştıracak biçimde mekânsal olarak kaydırılmıştır. Ev eksenli çalışma bu sürece en zayıf halka olarak en alttan entegre edilmiştir. Bu işin ev ve bakım işleriyle birlikte evde yürütülmesi ve kadınlarca yapılması, yapılan işi ve kadının emeğinin ürünlerini değersizleştirmekte hem işverenler hem de çalışanların onu hane gelirine katkı niteliğinde bir boş zaman aktivitesi olarak görmelerine yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı evin ve boş zamanın tarihsel ve sınıfsal olarak değişen anlamlarını ev eksenli çalışan kadınlar üzerinden analiz etmektir. Çalışmanın ampirik bölümünde Kayseri'nin merkez ilçelerinden Kocasinan'ın yoksul mahallelerinde Mayıs 2021'de yapılan geniş kapsamlı bir saha araştırmasının konuyla ilgili verilerinden yararlanılmıştır. Saha araştırmasında nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Saha çalışmasının bulguları ev eksenli çalışmanın, halihazırda var olan ve pandeminin de etkisiyle derinleşen krizin arttırdığı yoksullaşmayı

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü-purkis@mu.edu.tr

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü, ezgi.cyn@hotmail.com

Düzeltilme: Yayına hazırlık aşamasında yapılan bir hata nedeniyle Ezgi Çelebi'nin bilgileri TRDİZİN, Dergipark ve basılı nüshada 'Öğretim Görevlisi, Erciyes Üniversitesi' olarak yayınlanmıştır. Bu durum nedeniyle yazarlardan özür dileriz.

Purkis, S. ve Çelebi, E (2022), "Ev Eksenli Çalışma Bağlamında Evin ve Boş Zamanın Değişen Anlamları: Kayseri/Kocasinan Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme?", Çalışma ve Toplum Dergisi C.2, S.73. s. 905-930.

Makale Geliş Tarihi:13.09.2021 Makale Kabul Tarihi:28.01.2022

aşmaya/hafifletmeye çalışan kadınlarca yapılan, uzun saatler ve yoğun çalışma temposu gerektiren bir iş olduğunu ve bu işi yapan kadınların bazen geçim yükünü hanedeki erkek bireylerle paylaştıklarını bazen de evin ana gelir getireni olduklarını göstermiştir. Dolayısıyla, çalışmada ev eksenli çalışmanın hane bütçesine katkı amacıyla yapılan bir boş zaman aktivitesi değil, patriarkal kapitalizmin başka bir seçenek bırakmaması sonucu, yoksul kadınların buldukları bir ayakta kalma stratejisi olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ev Eksenli Çalışma, Boş Zaman, Emegın Feminizasyonu, Patriarkal Kapitalizm, Kayseri.

The Changing Meanings of Home and Leisure in the Context of Home-Based Work: An Evaluation Over the Case of Kayseri/Kocasinan

Abstract: In the neo-liberal phase of capitalism, production process has been fragmented in the framework of the restructuring of the division of labour on a world scale, and different parts of production have been shifted spatially to minimize labour costs and maximize profit rates. Home-based work is integrated into this process from the bottom as the weakest link. The fact that this work is carried out at home together with house and care work by women devalues it as a work and the products of women's labour. This causes both employers and workers themselves to treat it as a leisure activity that contributes to household income. The aim of this study is to analyze changing meanings of home and leisure historically and according to social classes through home-based women workers. In the empirical part of the study, the related data of the comprehensive field study conducted in May 2021 in the poor neighbourhoods of Kocasinan, one of the central districts of Kayseri, are used. Qualitative research method and in-depth interview technique are used in the field study. The findings of the field study indicate that home-based work is a job that requires long hours and intense work pace. The women who do this work try to overcome/alleviate the impoverishment increased by the already existing crisis which is deepening by the effects of the pandemic, and that they sometimes share the livelihood of the household with the male members or sometimes they are the main income earners. Therefore, it is claimed in the study that home-based work is neither a leisure time activity nor a contribution to the household budget, but a survival strategy that poor women find as a result of patriarchal capitalism leaving no other choice.

Keywords: Home Based Work, Leisure Time, Feminization of Labour, Patriarchal Capitalism, Kayseri.

Giriş

Kapitalizmin farklı ve yeni bir aşamasına işaret eden ve 1980'li yıllarda belirginleşmeye başlayan süreç sıklıkla küreselleşme, ekonominin yeniden yapılanması, neo liberalizm gibi kavramlarla karşılanmıştır. 1960'lı yılların sonlarında, İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüme döneminin bitişine işaret eden gelişmiş kapitalist ülkelerdeki artan işsizlik, kar oranları artış hızında düşmeler, eksik kapasite kullanımı, düşen yatırım hızı sistemin yeni bir krize girmekte olduğunun sinyallerini verirken; 1980'li yıllar, Dünyada bu kriz eğilimlerini aşmaya yönelik yeni bir politikalar setinin yaygın bir şekilde uygulanmaya başlanmasına şahit oldu. Ekonomileri sermayenin çeşitli biçimlerine sınırsızca açan politik, ekonomik, hukuki, kurumsal ve mekânsal düzenlemeleri içeren bu sürecin üretim ve emek piyasalarına yansması işin tesadüfleşmesi/süreksizleştirilmesi biçiminde olmuş; iş güvenliği, sigortalılık, ücret, ücret dışı ödemeler, emeklilik güvenceleri çalışanların büyük bir bölümü için hayal haline gelmiştir. Dünya ekonomisinin yeniden yapılanması çerçevesinde izlenen politikalarla uyumlu olarak farklı ülkelerde iş yasalarında yapılan düzenlemelerle bir yandan emek oldukça kırılgan bir konuma getirilerek emek maliyetlerinin düşürülmesi sağlanırken; diğer yandan Dünya ekonomisinin büyük bir bölümünü kontrol eder hale gelen çok uluslu firmalara, taşeronluk ilişkileri temelinde üretimin farklı bölümlerini, sağlayacağı maliyet avantajlarına bağlı olarak, farklı yer, mekan ve zamanda yerine getirme olanağı verilmiştir. İşsizliğin artış eğiliminde olması, güvencesiz ve geçici işlerin işçi sınıfına kabul ettirilmesini ve işçilerin örgütlülüğünün zayıflatmasını kolaylaştırmıştır. İşin sürekliliğinin ortadan kalkması, sözleşmeye bağlı yarı zamanlı ve geçici işlerin yaygınlaşması, üretimin mekanının değiştirilmesi farklı nitelikteki işçiler açısından farklı kavramsallaştırılmış; bu durum, ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışan nitelikli işçiler için evden ya da uzaktan çalışma kavramlarıyla karşılanırken; reel üretim ve hizmet sektörünün niteliksiz ya da yarı nitelikli emekçileri için ev eksenli çalışma kavramı ile karşılanmıştır. Üretimin bir bölümünün evlere aktarılması ve ev eksenli çalışmanın yaygınlaşması, kriz ve sermaye birikiminin içine girdiği darboğazı aşması amacıyla Dünya ekonomisinde 1980'li yıllarla birlikte meydana gelen söz konusu köklü değişimler çerçevesinde anlaşılması gereken bir olgudur. Bu süreçlerden erkek ve kadın işçilerin hepsi etkilenmekle birlikte, toplumda var olan cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle kadın ve erkek işçiler farklı biçim ve derecelerde etkilenmişlerdir.

Çoğunluğu kadınlarca yapılan ev eksenli çalışma, en az diğer çalışma biçimleri kadar uzun ve yoğun çalışma saatleri gerektirdiği halde, işverenlerce ve bu işi yapanlarca bile evin erkek üyeleri tarafından kazanılan ana gelire katkı niteliğinde bir boş zaman aktivitesi olarak görülmektedir. Bu anlayışın arkasında tarihi ilk yerleşik toplumlara kadar uzanan, halen farklı derecelerde de olsa en gelişmiş toplumlarda bile süregelen patriarkal sistemin ürünü olan, toplumdaki ve hanedeki cinsiyetçi iş bölümü bulunmaktadır. Kadının mekânını özel alan olarak ev ve onun getirdiği sorumluluklar, erkeğin mekanını kamusal alan ve hanenin ana gelir getireni

olarak belirleyen patriarkal değerler, kapitalizmin birikim anlayışına eklenerek, yaptığı iş ne olursa olsun kadını emek piyasasının ikincil, gerektiğinde geçici olarak emek piyasasına eklenen bir konumda tutmaktadır. Bu durum özellikle kriz dönemlerinde belirginleşmekte, emek piyasalarından ilk dışlananlar kadınlar olmakta; değersizleştirilen kadın emeği, Agamben'in (2001: 29; Sava 2014) iktidar paradigmasını formüle ederken öne sürdüğü dışlayarak içerme tezini hatırlatır biçimde, gerektiğinde ucuz işgücü olarak daha dezavantajlı koşullarda tekrar emek piyasasına eklenmektedir.

Bu çalışmada ev eksenli çalışmanın bir boş zaman aktivitesi olup olmadığı sorusu sorulmakta ve evin ve boş zamanın tarihsel, sınıfsal ve mekân olarak değişen anlamları toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla analiz edilerek, bu çalışma biçiminin keyfi olarak ya da istendiği zaman yerine getirilen bir boş zaman aktivitesi olmadığı öne sürülmektedir. Ev eksenli çalışmanın, modern anlamda çalışmanın karşısı olarak konumlandırılan boş zamanlarda yapılan bir iş olarak görülmesi onun ürününü ve bu işi yapanları değersizleştirmekte ve karşılığında elde edilen geliri de "katkı" olarak ikincilleştirmektedir. Bu da kadının eşitsiz konumunu hanede ve toplumda yeniden üreten etkenlerden biri olmaktadır. Öyle ki, ev eksenli çalışan kadınlar, ev ve bakım işlerini ana sorumlulukları olarak içselleştirdiklerinden ya da bu işleri yapmak zorunda bırakıldıklarından, ev eksenli işlerini bu işlerden artakalan zamanlarda yapılan bir boş zaman aktivitesi olarak görmektedirler. Ancak, Kayseri'nin merkez ilçelerinden Kocasinan'da Mayıs 2021'de yapılan derinlemesine mülakatların da ortaya çıkardığı gibi, kadınlar zor koşullarda uzun saatler çalışmakta, ev eksenli işlerden elde ettikleri gelir, bekar kadınlarda olduğu gibi (kocasını ölmüş ya da boşanmış) bazen evli kadınların durumunda da evin ana geliri olabilmektedir. Zaten var olan ve pandemiyle birlikte derinleşen kriz koşullarında kendilerinin ve/veya hanedeki erkeklerin iş kaybına uğraması veya buldukları işlerin geçici olması, eve giren gelirin azalmasına yol açmış ve ev eksenli işler telafi edici bir mekanizma olarak yaygınlaşmıştır.

Makalede öncelikle, ev eksenli çalışma çerçevesinde evin tarih içinde ve farklı teorik yaklaşımlar açısından değişen anlamları üzerinde durulmuştur. Ardından boş zaman kavramı analiz edilmeye çalışılmıştır. Ev ve boş zaman her ikisi de çok boyutlu ve ayrı ayrı analiz edilmeyi hak eden konulardır. Dolayısıyla burada iki konu da ev eksenli çalışma ile ilişkisi ölçüsünde ele alınmıştır. Daha sonra, saha araştırmasının konuyla ilgili bulguları üzerinden günümüzde ev eksenli çalışanlar için ev ve boş zamanın değişen anlamları tartışılmaya çalışılmıştır.

“Modern” Zamanlarda Ev Eksenli Çalışma ve Evin Anlamı

Modern zamanlarda ev eksenli çalışmayı anlamlandırmak için önce bu çalışma biçiminin tarihsel gelişimine kısaca bir göz atmak gerekir, çünkü oldukça eski bir geçmişi vardır. Ev eksenli çalışma, Büyük Britanya'da sanayi kapitalizmi döneminin

öncesinde 17. yüzyılda² henüz fabrika sistemi kurulmadan önce yaygın olarak kırsal hanelerde tüm hane halkı (kadın, erkek, çocuklar) tarafından eve iş veren tüccarlar için sipariş üzerine yapılan bir iş olarak başlamıştı. Manchester’da 18. yüzyılın ortalarında dönemin en ileri sanayisi dokumacılığı ve dokumacılık, bir kısmı dükkân ve atölye olarak kullanılan evlerde yapılıyordu. Atölyeli evler, üst katın bağımsız bir atölye olarak tasarlandığı üç katlı binalardı. 18. yüzyılın sonundan itibaren başlayan fabrika sisteminin kitle üretimi ile düşen fiyatlarla rekabet edemeyince, bu zanaatkarlar giderek fabrikalarda çalışan vasıfsız işçilere dönüşerek işçileşti (Faulkner, 2014: 133-145). Engels [1969 (1845): 106-112] dokuma sanayiinde işin ev dışına çıktığı ilk aşamada su gücüyle çalışan çıkırıkların bulunduğu değirmenlerde, daha sonra motorlu dokuma tezgahlarının bulunduğu fabrikalarda çalışanların çoğunluğunun kadınlar ve çocuklar olduğunu gözlemlemiştir. Kadınlar ve çocuklar, makineler sayesinde güç kullanımı gereğinin ortadan kalkmasıyla erkeklerin yarı fiyatına çalıştırılabilmekteydi. Engels bu süreçte işsiz kalan erkeklerin evlerde “kadın işi” olarak görülen ev işlerini yerine getirdiğini, erkeklerin buna gerekçe olarak kadınların sabah beşten akşam sekize kadar çalışmalarını ve eve geldiklerinde hiçbir şey yapacak halde olmamalarını gösterdiklerini aktarıyor. Dönemin en ileri sanayisi olan dokuma sanayiinin hızlı gelişiminin motoru olan makinelerin gereksindiği demir, çelik, kalay, bakır, cam vb. üretimi, buhar enerjisinin kaynağı olan kömür madenciliği, ticaret artışının tetiklediği taşımacılık için gemi yapımı, demiryolları inşası gibi sanayi kollarında ise erkek işgücü ağırlıktaydı. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde fabrikalarda giderek daha çok erkek, daha az kadın çalışmaya başlamış, ev kadın mekânı olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Allen-Wolkowitz, 1987: 15, 16). Bu, aynı zamanda özel ve kamusal alanın yaygın olarak ücret ilişkisi temelinde ayrıştırılmaya başlanmasının tarihidir. Allen ve Wolkowitz ise (1987: 15) kamusal alanla özdeşleştirilen ücretli emek ile özel alanla özdeşleştirilen karşılığı ödenmemiş emek ayrımlarının sanayileşme süreci ile ilişkilendirilmesinin problemlili ve ideolojik olduğuna; sanayileşme sürecinden önce de madencilik, tarım gibi birçok ücretli işin ev dışında yapıldığına, işçi sınıfı kadınlarının çoğunluğunun hiçbir zaman sadece ev kadını ya da sadece ücretli işçi olmadığına dikkati çekmektedirler.

20. yüzyılın başlarında giderek azalan ev eksenli işler, 20. yüzyılın son çeyreğinde tekrar canlanarak büyük ölçüde kadınlarca yapılan bir iş olmuş (Ayata 1987; Berik 1987; Lordoğlu 1990; Çınar 1994; Karadeniz 2019)³, bu kez özellikle

² Bu sistemin başlangıcını 15. yüzyıla götüren çalışmalar vardır (bkz. Campbell, 2016).

³ Türkiye’de Ev eksenli çalışma ile ilgili ilk kapsamlı çalışmalardan Sencer Ayata’nın (1987) Kayseri’de 1977-78 yıllarında gerçekleştirdiği alan araştırması kapsamında halı dokumacılığı ve diğer ev eksenli işleri konu alan çalışması; Günseli Berik’in (1987) Afyon, Niğde, Isparta, Konya, Milas, Döşemealtı ve Sındırgı’da 1983 yılında gerçekleştirdiği ve halı dokumacılığında eve iş verme sistemini incelediği çalışması; Kuvvet Lordoğlu’nun (1990) 1989-90 yıllarında Bursa’da gerçekleştirdiği geniş kapsamlı çalışma (örgü, nakış, dantel vb.); Mine Çınar’ın (1994) 1987 ve 1989’da İstanbul’da giyim, dokuma ve deri sektörlerini

kriz dönemlerinde üretim maliyetlerini düşürmek temelinde fabrika sistemine bağlı bir iş olarak yaygınlaşmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve vasıflı işçilerin vasıfsızlaştırılarak kontrol altına alınması amacı, ev eksenli çalışmadan fabrika sistemine doğru eğilimi güçlendirirken; 20. yüzyılın sonlarına doğru bu sefer üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve emeğin toplumsal konumunun yine 18. yüzyılda olduğu gibi kırılma geçirilerek daha kolay kontrol edilebilir hale getirilmesi, tersine bir eğilimle üretimin bazı bölümlerinin evlere aktarılması biçiminde olmuştur. Ev eksenli çalışmanın anlamı sermaye birikiminin gerçekleştiği tarihsel bağlama bağlı olarak değişmekle birlikte, Marx'ın da yaşadığı dönemde tekstil çalışanları üzerinden gözlemlendiği gibi, ev eksenli çalışma bir şekilde fabrika sistemine görünmez bağlarla bağlıdır (Marx 1958: 471'den aktaran Allen-Wolkowitz, 1987: 18).

Ev, Bourdieucu anlamda zaman içinde değişen ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye biçimlerinin farklı keşiflerine göre anlamlandırılacak bir oluşumdur ve bu oluşumun hak ettiği kapsamlı bir analiz bu makalenin sınırlı çerçevesini aşmaktadır. Dolayısıyla burada evin farklı anlamları ev eksenli çalışma çerçevesiyle sınırlandırılarak cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla analiz edilmeye çalışılmıştır. Harvey (1981: 96), sermayenin ikinci döngüsü teorisinde sermayenin, sabit sermaye ve tüketim fonları yatırımlarına akmasıyla, kapitalizmin dönemsel aşırı birikim krizlerinin ertelenebileceğini öne sürer. Buradaki sabit sermaye üretim sürecinde kullanılan sermaye değil, içinde üretimin yapıldığı yapı çevredir. Tüketim fonları ise doğrudan tüketim araçları değil, içinde tüketimin yapıldığı yapı çevre yatırımlarıdır. Ona göre bazı mekanlar kullanıma bağlı olarak üretim ve/veya tüketim için yapı çevre olabilir. Ev de böyledir. Özellikle alt sınıftan kadınlar için tarihin hiçbir döneminde tamamıyla üretimin ya da tüketimin mekânı olmamıştır. Üretim ve tüketim mekânlarının 19. yüzyıldan beri işçi sınıfından erkek çalışanlar ve üst sınıftan kadın ve erkekler açısından büyük ölçüde ayrışmasıyla birlikte ev, toplumun orta ve üst kesimlerince yaşam ve tüketim alanı olarak görülürken; 20. yüzyılın ikinci yarısında iletişim teknolojisinde ortaya çıkan gelişmelerle ve üretim ve emek süreçlerinin yeniden yapılanmasıyla birlikte üretim-tüketim mekânı ayrımı hem farklı sınıflar hem de farklı cinsiyetlerden çalışanlar için giderek bulanıklaşmıştır. Hizmet sektörünün yüksek nitelikli işçilerinin bir bölümü için

kapsayan alan araştırması, ev eksenli çalışanların ezici çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Güncel çalışmalarda da aynı özelliğin değişmediği görülmektedir. Emel Karadeniz (2019) yüksek lisans tez çalışmasında ev eksenli çalışmanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ağırlıklı kadınlar tarafından yapılan bir iş olduğunu istatistiklerle göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde ev eksenli işleri yapanların yüzde doksandan fazlası kadinken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran değişmekte, fakat yüzde doksandan altında kalmaktadır. Ancak bu ülkelerde de ev eksenli çalışanlar arasında kadınların oranı hızla artmaktadır. Bu konuda verilerin sınırlılığı ve farklı ülkelerde farklı kapsamlarda ele alınması verilerin güvenilirliğini azaltsa da bu işi yapanların ezici çoğunluğunu kadınların oluşturduğu gerçeği değiştirmemektedir.

uzaktan çalışmayı olanaklı kılan ev, artık “home ofis” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. İşçi sınıfının yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerinin bir bölümü için ise ev eksenli üretimin yürütüldüğü mekandır. Ancak hizmet sektörünün vasıf gerektirmeyen bazı işleri de evden yapılabilmektedir. Örneğin evde sipariş üzerine dantel ören, yemek yapan veya çeşitli parça başı işler yapan yarı vasıflı ya da vasıfsız ev eksenli çalışanlar reel üretim yaparlarken; evden çeşitli markaların kozmetik ya da temizlik ürünlerini pazarlayıp parça başı ücret alan hizmet sektörünün vasıfsız ev eksenli çalışanları vardır. Dolayısıyla evde çalışmanın ve evin orta ve üst sınıftan yüksek nitelikli çalışanlar için anlamı ile daha vasıfsız alt sınıflar için anlamı oldukça yakınlaşmıştır. İstihdam statüsü, ücret, çalışma koşulları açısından farklılıklar bulunsa da her sınıf ve cinsiyetten çalışan için iş ve yaşam mekânı, çalışma zamanı ve boş zaman, özellikle kadınlar için üretim ve yeniden üretim gibi ayrımların sınırları birbirleriyle iç içe geçmiş ve iş, yaşamın tüm alanlarını ve gündelik yaşamın büyük bir bölümünü kaplamıştır. Burada iş yükü anlamında kadın ve erkekler açısından farklılık hala kadınların aleyhine olacak şekilde devam etmekte, kadınlar bir yandan ev ve bakım işlerini aksatmamaya çalışırken, ücretli işlerini de yürütmeye çalışmaktadırlar.

Görüldüğü gibi evin ve ev eksenli çalışmanın anlamları tarihsel süreçte farklı sınıflardan ve cinsiyetlerden çalışanlar için sürekli değişmektedir. Lefebvre (2014) mekânın fiziksel, zihinsel ve toplumsal kavranışlarını/boyutlarını bağlantılandırarak değişen toplumsal ilişkileri (kolektif ve bireysel edimleri), bu boyutları birbirine bağlayan ve mekânın temel kurucusu/çözücüsü olarak görmektedir. Harvey’in (2015: 7. Bölüm) ilişkisel mekân yaklaşımına göre ise mekân hem sürekli değişen toplumsal ilişkilerce belirlenir hem de dönerek onu oluşturan toplumsal ilişkileri etkiler, biçimlendirir. Dolayısıyla mekâna ilişkin temel yaklaşımlarda anahtar kelime “ilişki”dir. Massey de (1996: 5, 11) mekânı kuran sosyal ilişkilerin her zaman ve her yerde güç ilişkileri ve sembolizmle dolu olduğunu ve ev olarak adlandırılan mekânın huzurun mekânı olabileceği kadar çatışmanın mekânı da olabileceğini öne sürerek mekandaki hiyerarşik ilişkilere vurgu yapmıştır. Dolayısıyla, evin kadınla ideolojik olarak özdeşleştirilmesi toplumda ve hanede cinsiyetçi ve eşitsiz ilişkilerin ürünüdür ve bu özdeşleştirme dönerek bu eşitsiz ve cinsiyetçi ilişkileri güçlendirir, yeniden üretir. Bourdieu (2015) da iktidar yapılarının ilişkisel çözümlemesini yaparken aynı olguya dikkati çekerek ev-dışıl; sokak-eril gibi ikilikler üzerinden mekânın cinsel kimliklerle tanımlanmasını ve bunun kültürel pratiklere yerleştirilerek cinsiyetçi iş bölümünün doğallaştırılmasını eril tahakküme bağlamaktadır.

Modern zamanlarda ev eksenli çalışma, genellikle beklendiği gibi ortadan kalkmak yerine dünyada üretim ve emek süreçlerinin yeniden yapılanması ile birlikte üretim/meta zincirinin en alt ve en zayıf halkası konumunda yeniden yaygınlaşmıştır. Kapalı kapılar ardında evlerde, mutfaklarda yürütülen enformel bir çalışma biçimidir. İşin mekanının ev olması nedeniyle ev ve bakım (yaşlı, hasta, çocuk, torun, engelli, koca) işleriyle iç içe yürütülen, belli bir başlangıç ve bitiş saati

olmayan bir iştir. Ev eksenli işlerde çalışanların çalışma zamanı üzerinde kontrol gücünün bulunmaması ve işyerlerinde bulunması gereken sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanmamış olması, üretimin yapıldığı yer olduğu kadar ailenin yaşlı-çocuk bütün üyelerinin yaşam alanı da olan evleri hem çalışanlar için hem de ailenin diğer üyeleri için riskli alanlar haline getirmekte, üstelik bu risk yirmi dört saate yayılmaktadır (Keskin, 2016). Evde sipariş üzerine yapılan işlerde sıklıkla işin yetiştirilebilmesi için aile fertleri de üretim sürecine katılabilmekte ve bu süreçte çocuk emeği de kullanılabilir. Yani ev eksenli çalışma biçiminin risklerinden yalnızca o işi alanlar değil, dolaylı ya da doğrudan yardımlarda bulunan hane içindeki bireyler de etkilenmektedir (Koç, 2001: 11). Ancak bu bireyler genellikle yine evin kız çocukları ya da yetişkin kadın üyeleri olmaktadır (Hattatoğlu 2001, 2002; Eraydın ve Erendil 1999).

Federici (1975: 2) kapitalizmde bütün çalışanların manipüle edildiğini ve sömürüldüğünü, işçilerin sermaye ile ilişkisinin gizemleştirildiğini öne sürmektedir. Bu gizemleştirme ya da görünmezleştirme ev içlerinde gün boyunca ücretlendirilmiş ve ücretlendirilmemiş işleri gerçekleştiren ev eksenli çalışan kadınlar durumunda daha gerçektir. Ev eksenli çalışmanın görünmezliğinde mekânın ev olması önemli rol oynuyorsa da onu görünmez yapan asıl etken, ağırlıklı olarak kadınlarca yapılıyor olmasıdır. Çünkü günümüzde evden yürütülen birçok meslek aynı görünmezliğe tabi değildir. Kadının yeniden üretim emeğini değersizleştirilen patriarkal hakimiyet modeli, onun ücretli emeğini de değersizleştirir. Üretim ve yeniden üretimin birbirinden kesin sınırlarla ayrılmasının yol açtığı gizem, ev eksenli çalışan kadının kendi emeğini değer yaratan bir emek olarak görmesini, dolayısıyla adil bir ücret talep etmesini önlemekte; işini iş olarak değil boş zaman aktivitesi, kendisini işçi değil ev kadını olarak görmesine yol açmaktadır. Mies bu durumu *evkadınlaştırma* olarak kavramlaştırmıştır (Mies, 1998: 197, 201). Atasü-Topçuoğlu (2009: 98) ise üretimin bilinçli saklanmasıyla dayalı becerinin saklanması/görünmezleşmesi ve emeğin böylece değersizleştirilmesi sürecini *saklayarak değersizleştirme* kavramı ile karşılamaktadır.

Ev eksenli çalışma işverenler, sendikalar, yasalar, istatistikler, üretime ve sermaye birikimine yaptığı katkılar kadar teoriler açısından da çok katlı görünmezliğe tabidir. Delaney vd.'ye göre (2019: 8, 41) ev eksenli çalışma hükümetler, politik partiler ve onların sözleşme gibi yasal araçları ile neo liberal gündem çizgisinde emeğin güçten düşürülmesi ve artık değer artırılması için bilinçli olarak görünmezleştirilmiştir. Bu da ideolojik olarak kapitalizm ve patriarka ile uyumludur (Allen ve Wolkovitz, 1987: 14). Sermaye birikimi, var olan toplumsal yapıları kendisine uyarlar (Hartmann, 2020: 187). Ev eksenli çalışmanın görünmezliğinin bir başka boyutu da evin ailenin mahrem alanı olarak kurgulanmasıdır. Bu kurgu haneyi özel alan olarak kavramsallaştırarak hane içi güç eşitsizliklerini gizler.

Ev eksenli çalışma, genellikle üretimi yerli bir taşeronla aktarılmış bir ürünün veya parçalarının üretimi, yerel ticari bir işletmenin veya doğrudan tüketicilerin

siparişi üzerine üretim, herhangi belirli bir alıcı olmadan satılır umuduyla yapılan üretim ya da bir markanın ürünlerinin evden pazarlanması biçimlerinde olabilir. Ev eksenli çalışanların bir kısmı ise gerçekten kendi hesabına çalışıyor olabilir (Hattatoğlu, 2000). Hatta Kayseri/Kocasinan örneğinde olduğu gibi aynı kadın bir yandan evde sipariş üzerine mantı yaparken diğer yandan firmalara bebek elbiseleri dikebilir, dantel örebilir, amirgumi⁴ yapabilir. Ancak her durumda ev eksenli çalışanlar kendi hesabına çalışıyor olarak gösterilirler. Ev eksenli çalışanların işçi statüsünde bile olmaması onların yasalarla düzenlenmiş birçok hakkı kullanamaması demektir. Çalışanların üretim araçlarını kendilerinin sağlaması, onlar bozulduğunda tamir ya da yenisinin alınması masraflarını kendilerinin üstlenmesi beklenmektedir. Yasalarla belirlenen sağlık ve güvenlik koşullarını sağlayan çalışma mekânı, kira, ısıtma, ışık gibi giderlerinin olmaması; sigorta, asgari ücret, fazla mesai ücreti, yıllık izin, hafta sonu tatili, annelik izni, işten atma tazminatı, emeklilik ücreti gibi giderlerin ve bunları talep edecek örgütlenmelerinin olmaması, sermayedarların sabit giderlerini ve idari maliyetlerini düşürerek kâr oranlarını arttırmaktadır. Üstelik talepteki dalgalanmaların riski de bu “kendi hesabına” çalışan bağımsız işçilere yüklenmiştir.

Allen ve Wolkowitz (1987: 109, 170), kendi hesabına çalışmanın evde işveren için parça başı iş yapmaktan çok farklı sosyal ilişkiler gerektirdiğine dikkati çekerek, fabrikalarda tam gün çalışan işçilere göre çalışma zamanının daha esnek koşullarda ayarlanabilmesi ve çalışana daha fazla özgürlük vermesi açısından ev eksenli çalışmanın avantajlı olduğu argümanının bir mit olduğunu öne sürmektedirler. Hatta parça başı işin, işçilerin çalışma sürelerinin işverenler tarafından kontrolüne daha fazla olanak verdiğini iddia etmektedirler. Gorz da [2014 (1997): 77-80], ihtiyaç duyulan hizmetlerin sürekli istihdam edilen işçiler yerine dışarıdan sağlanmasını 19. yüzyıl başındaki koşullara geri dönmek olarak değerlendirerek, bunun ücretli işçi kesimini yok etmeye yönelik bir hamle olduğunu öne sürmektedir. Sözleşme ile çalışmayı kendi hesabına çalışma veya bağımsız çalışma olarak yücelten anlayışlara karşı, bundan sadece işçi sınıfının çok küçük bir bölümünü oluşturan çok yüksek nitelikli bilgi işçilerinin zararsız çıkabileceğini; bunun dışında şirketlerin en düşük fiyata en iyi hizmeti yapmayı garantileyen kadın ve erkekleri “avlayacaklarını” öne sürerek, bunların uygun bir gelir düzeyine ancak daha fazla çalışarak sahip olabileceklerini, ücretli işçilere göre yoksulluk sınırının altına düşme risklerinin daha yüksek olduğunu öne sürmektedir.

Sonuç olarak, ev içlerindeki ilişkiler her zaman ev dışındaki daha geniş ve sürekli değişen ulus aşırı sosyal ilişkiler ve eğilimlerle belirlenmektedir. Ev eksenli işin ve evin, tarihin farklı dönemlerinde değişen sosyal ilişkiler, bunların cinsiyetçi yapılarla eklenmesi ve değişen koşullara göre anlamları değişmiştir.

⁴ Japoncada, ami (örülmüş) ve nuigirimi (doldurulmuş oyuncak) sözcüklerinin birleşiminden türetilmiş, örülüp doldurularak üretilen oyuncaklara verilen isim.

Emeğin Feminizasyonu ve Boş Zamanın Metalaştırılması

Dünya ekonomisinde halihazırda var olan krizin, pandeminin de etkisiyle derinleşmesiyle birlikte artan işsizlik, düşük ücretler, üretim ve emek süreçlerinin kâr maksimizasyonu temelinde yeniden yapılanmasının işçileri kendi hesabına çalışıyor gibi göstererek emeğin sosyal, hatta bir ölçüde de ücret maliyetinden kaçınmaya olanak vermesiyle iş ve gelir güvencesinin giderek lüks bir talep haline gelmesi ve artan yoksulluk, insanları farklı gelir elde etme yolları aramaya itmiştir. Bunlardan biri de daha önce zevk için, kendini geliştirmek ya da kişisel tatmin sağlamak için yapılan bazı “boş” zaman aktivitelerinin ve ev işlerinin metalaştırılmasıdır (Jourdain ve Naulin 2020; Reeves ve Segady, 1995; Aytaç 2005). Böylelikle boş zaman kâr amacıyla işleyen bir endüstri haline getirilmiştir. Bunun sonucunda boş zaman kişinin kendisine ait bir zamanda, kendisi için yaptığı bir eylem olmaktan ve onun kontrolünden çıkartılmıştır. Ev eksenli çalışma durumunda evde daha önce kendisi ve hanenin diğer üyelerinin ihtiyaçları için yemek yapan, dantel ören, dikiş diken kadınlar bu işleri ücret karşılığı yapmaya başlamışlardır. Bu kadınlar genellikle vasıfsız ya da yarı vasıflı kadınlardır ve evli olsunlar olmasınlar çok küçük yaşlardan itibaren kendi toplumsal cinsiyetlerine yakıştırılan bu işleri yapmak üzere eğitilmişlerdir. Yoksa modern anlamda çoğu kez işin verdiği stresi atmak, rahatlamak, kendini geliştirmek ya da iyi vakit geçirmek anlamlarında kullanılan boş zaman kavramı onların durumuna uymamaktadır.

Öncesinde ücretsiz ve daha çok kadınlar tarafından yapılan ev işi, el işi ve bakım işlerinin piyasalaşması literatürde emeğin feminizasyonu (Standing, 1989), küresel feminizasyon (Munck, 2003) kavramlarıyla karşılanmış ve üretim ve emek süreçlerinin esnekleştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu kavramlar istihdam edilen ücretli emek içinde kadınların oranının artmasına ve cinsiyetçi iş bölümünün, kadınların toplumsal cinsiyetine atfettiği işleri piyasalaştırarak arttırmasına referansla kullanılır (Standing, 1999: 588). Kadın işleri olarak görülen bu ucuz emeğe dayalı işler, eğitimsiz ve vasıfsız işgücünü bu işlere çekmektedir (Ergüder, 2006: 68). Brigitte Young da (2001: 316) emek piyasasının esnekleşmesinin ve emeğin feminizasyonu sürecinin sınıfsal boyutuna dikkati çekerek bunun eğitilmiş orta sınıf kadın ve erkekler arasında önemli derecede eşitliğe yol açtığını, ancak kadınlar arasında sınıfsal farklılıkları arttırdığını iddia ederek, emek piyasasına profesyonel işlerde uzmanlaşmış kadınların artan katılımına karşılık, daha çok kadının vasıfsız “görünmez” işlerde katılımının arttığını ifade etmektedir.

Munck (2003: 147) küresel feminizasyonda, yani kadınların ücretli işgücü içindeki oranının yeni uluslararası iş bölümü ile birlikte hızlı artışında sermaye, devlet ve patriarkal sistemin iş birliğinin açıkça görülebileceğine dikkati çekmektedir. Acar-Savran (2003, 177) bunun adının patriarkal kapitalizm olduğunu, patriarkanın kendi dinamikleri olan bir sistem olmakla birlikte kapitalizm tarafından devralınarak dönüştürüldüğünü ve onun maddi temeliyle eklemlendiğini

belirtmektedir. Iris Young ise (1981: 56) sınıf, hakimiyet ve üretim ve bölüşüm ilişkileriyle kadınların ezilmesi olgularının aynı sosyo-ekonomik sistemin farklı yüzleri olduğuna dikkati çekmiştir.

Kadınların emeğine, bedenine, kimliğine patriarkal ideoloji çerçevesinde el konma biçimi tarihte farklı toplumlarda o toplumsal ilişkilerin niteliğine bağlı olarak farklı biçimlerde olmuştur. Bu anlamda patriarkal ilişkiler tüm bilinen yerleşik toplumların temel özelliği olmakla birlikte her bir toplumda o toplumun emek ve üretim süreçleri ve buna bağlı olarak artığın aktarılma biçimleri, bunu mümkün kılan kurumları, ideolojik ve kültürel yapıları, doğayla ilişki biçimlerine göre özgül biçimler almaktadır. Ataerki ideolojinin kapitalizmle ilişkisi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Patriarkal sistem kendisini kapitalizme uydurmuş, kapitalizm patriarkal sistemle kaynaşmıştır. Kadınlar da kapitalizmin patriarka ile birlikte çizdiği sınırlar içinde emek piyasasının farklı bölümlerine katılmaktadırlar.

Yemek yapma, temizlik, yaşlı-hasta-çocuk bakımı, elişleri, dikiş, nakış gibi öncesinde ücret karşılığı yapılmayan işlerin bir işveren için ya da sipariş üzerine ücret karşılığı yapılır hale gelmesi çalışma ve boş zaman, yeniden üretim ve doğrudan üretim gibi kavramların da sınırlarını bulanıklaştırmıştır. Feminist yaklaşım bu durumu toplumsal yeniden üretim kavramı ile aşmaktadır. Acar-Savran'a göre (2003) bu kavramla yeniden üretim ve doğrudan üretim tartışmasının ötesine geçildiği gibi, maddi üretimle birlikte temel ekonomi kuramlarının görmediği duygusal, zihinsel ve manevi boyutları olan bakım emeği de kapsanmış olmaktadır. Vogel'se (2013) kadının ezilmişliğini toplumsal yeniden üretim çerçevesine yerleştirerek analiz ederken, toplumsal yeniden üretimi üretim, dolaşım, bölüşüm, tüketim ve emek gücünün ve soyun yeniden üretimi olarak bütünsel bir yaklaşımla açıklamaktadır. Buradan yola çıkılarak Marxist literatürde üretken olmayan yani artık değer üretmeyen, dolayısıyla ücretlendirilmeyen emek anlamında yeniden üretim olarak kavramsallaştırılan ev işleri ve bakım emeği ve onunla iç içe yürütülen ücretli ev eksenli işleri toplumsal yeniden üretim çerçevesinde analiz etmek daha anlamlıdır.

Mies (1998), yukarıda da belirtildiği gibi, emeğin hiyerarşik olarak üretken olan ve olmayan emek biçiminde ayrıştırılmasını, kapitalizmin kadınların emeğini ideolojik olarak değersizleştirme çabası ile ilişkilendirir. Toplumsal yeniden üretim yaklaşımı ile birlikte ücretli-ücretsiz emek, kullanım değeri-değişim değeri, üretim-tüketim ikilikleri aşılarak bunların birlikteliğine vurgu yapılmıştır. Böylece artık değer üretimi süreci, dolayısıyla sömürü, sadece üretimin yapıldığı sürece indirgenmekten kurtarılarak, farklı emek süreçlerini kapsayan daha geniş bir çerçeveden analiz edilebilir hale gelmiştir. Dolayısıyla, tüm bu emek biçimlerinin iç içe geçtiği ev eksenli çalışma durumunda evin ve boş zamanın anlamlarını bu çerçevede sorgulamak önemlidir.

Boş zaman genellikle çalışmanın karşıtı olan, ondan arta kalan zaman olarak düşünülür. Yani karşılığında ücret alınan zamanın dışında kalan zaman boş zaman olarak tanımlanır (Soule, 1957; Anderson, 1961; Dumazedier, 1967). Ancak çalışma

ve boş zamanı kesin sınırlarla ayıran böyle bir tanım, karşılığında ücret alınmadan yapılan ev ve bakım işlerine boş zaman aktivitesi olarak yaklaşırken, ev eksenli çalışmanın, karşılığında ücret alınan türden işler olmasına karşın hem işverenler hem de onu yapan kadınlarca boş zamanlarda yapılan bir iş olarak görülmesi çelişkilidir. Diğer yandan boş zamanın çalışmadan artakalan zaman olarak tanımlanması çalışmaya ana önem atfedilmesi ve çalışma ile boş zaman arasında hiyerarşi kurulması anlamına gelir (Hilbrecht, 2007: 370). Neo klasik iktisat teorisi de işsizliği, alternatif maliyet temelinde akıl yürüten “rasyonel bireylerin” (bunu “erkeklerin” olarak okumak da mümkün)⁵, çalışma ve boş zaman arasında ücret düzeylerine bağlı olarak yaptıkları bir tercih olarak açıklarken, çalışma-boş zaman dikotomisinden yola çıkar. Bu yaklaşım işsizliği bireysel bir seçilmiş gibi analiz etmekten öte, kadının toplumsal cinsiyetine yüklenen karşılığı ödenmeyen ev ve bakım işlerini hesaba katmamaktadır. Ücretli iş ve boş zamanı birbirlerine alternatif olarak gören yaklaşımlar, üretimde ve üretimin mekânında yeniden yapılanma ve bunu olanaklı kılan teknolojik değişimler sonucu evin, iç içe geçmiş boş zaman ve çalışmanın ortak mekânı olması durumunu açıklayamaz. Günümüzde birçok sektörde yapılan işin ve işgücünün niteliğine göre evden çalışma, uzaktan çalışma, ev eksenli çalışma olarak kavramlaştırılan çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır ve iş gündelik yaşamın çeşitli saatlerine yayılan bir aktivite haline gelmiştir. Örneğin, ev eksenli çalışan kadınlar bir yandan evde parça başı iş yaparken torun ya da ailenin yaşlı bir üyesine bakmakta, fırsat bulduğu bir ara yemek pişirmekte, sonra tekrar ücretli işine dönmekte, akşam herkesi doyurup sofrayı kaldırdıktan sonra tekrar gecenin bir yarısına kadar parça başı iş yapmaya devam etmektedirler. İşin yetiştirilmesi söz konusu ise bu tempo neredeyse yirmi dört saat sürebilmektedir. Ücretli olsun olmasın iş bütün gündelik yaşamlarını kapsamaktadır. Reeves ve Segady (1995: 473) de kapitalizmin işyeri örgütlenmesinin ve maskülen kültürel değerlerinin (rekabet, hakimiyet, rasyonelleştirme) genel olarak işçilere daha az boş zaman bırakmak doğrultusunda ilerlediğini, bunun orta yaşlı kadınlar için daha belirginleştiğini öne sürmektedirler. Çünkü bu gruptaki kadınların genellikle evli ve çocuk sahibi olduğunu ve kadınların kendi kişisel doyumlarından fedakârlık ederek annelik ve ev kadınlığı rollerini ön planda tuttuğunu, kadınlar boşandığında bu durumun daha da kötüleştiğini, dolayısıyla bu işleri aksatmadan yürütebilecekleri işler seçtiklerini iddia etmektedirler. Bu haliyle insanların keyfi olarak kullanabileceği, kontrolü kendisine ait anlamında bir boş zamanın sadece üst sınıflara özgü bir lüks olduğu söylenebilir.

Tarihte de bütün sınıflı toplumlarda çalışma alt sınıflarla, boş zaman üst sınıflarla çok keskin bir biçimde özdeşleştirilmiştir (Gorz, 2007: 27; Kovel, 2013: 320). Sanayi Devrimi sürecinde işin evlerden fabrikalara taşınması, zanaatkarların vasıfsız işçilere dönüştürülmesi süreçleri, Protestanlığın çalışmayı kutsallaştırması ve

⁵ Neo klasik yaklaşımın rasyonel bireyi olan homo economicus, açıkça kamusal alan olarak piyasada faaliyet gösteren erkeklerdir.

boş zamanı israf olarak görmesiyle birleşince özellikle işçi sınıfında çalışma etik bir değer haline getirildi. Böylece kazanç ve çıkar peşinde koşmasının önündeki engeller kaldırılan işverenlerin emrine ölçülü, bilinçli, olağanüstü çalışkan ve işe, tanrı tarafından istenen yaşam amacı olarak bakan işçiler verildi [Weber, 1999 (1905)]: 152). Lafargue [1907 (1883): 56] ünlü tembellik hakkı kitabında makinelerin, çalışma sürelerini kısaltıp işçileri özgürleştirici bir potansiyele sahip olmakla birlikte özgür insanları köleleştiren bir araca dönüşmesini, kapitalizmin yoksulluk hakkından başka bir şey olmayan çalışma hakkını işçi sınıfına insan hakkı olarak benimsetmesine bağlamaktadır. Clastres (1991: 157, 158) ise Lafargue'a benzer biçimde teknolojinin insanların çalışma sürelerini azaltarak onlara kendi keyif aldıkları uğraşlar için daha çok zaman bırakabileceğini; beyaz adamın madeni baltasının taş bir baltaya göre on kat fazla iş çıkarttığını keşfeden yerlilerin bunu aynı süre içinde daha çok üretmek için değil, on kat daha kısa süre çalışmak için istediklerini belirterek bu anlayış farklılığının o toplumlarda birikim zihniyeti ile işleyen ekonominin toplumdan özerk bir alanının olmamasına bağlamaktadır.

Özetle, boş zamanın anlamı da evin anlamları gibi sınıfsal, kültürel, tarihsel ve farklı cinsiyetler açısından farklı olmaktadır. Günümüzde ev eksenli çalışan kadınlar içinse ev ve bakım işlerinden kalan ve ücretli ev eksenli üretimin yapıldığı zamandır. Yani evde çalışmanın bir türünden başka bir şey olmadığı gibi karşısı da değildir.

Yöntem

Araştırmanın ampirik bölümünde nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Enformel bir çalışma biçimi olarak ev eksenli çalışma, yasalarca ve işverenlerce olduğu kadar istatistiklerce de görünmez bir emek biçimi olması nedeniyle niceliksel yöntemlerle analiz edilmeye uygun değildir. Çalışmada niceliksel yöntemin kullanılmamasının tek nedeni bu değildir. Feminist bir yaklaşım kendisini tek bir araştırma tekniği ile sınırlandırmayacağı gibi, görüşmeci ve katılımcı arasında hiyerarşi kurmamaya da özen gösterir (Atasü-Topçuoğlu, 2005: 114). Niceliksel araştırma süreci, araştırmaya konu olan kişiyi nesneleştirerek araştırmacı ve araştırılan ilişkisinde hiyerarşi kurar (Serdaroğlu, 2010: 37). Yöntemsel olarak çok boyutlu incelenmesi gereken sosyal olguların ölçülebilirlik ve nesnellik adına tarihsel, toplumsal, kültürel ve mekânsal boyutlarından soyutlanarak tek boyutlu sayısal değerlere indirgenmesi, gerçekliğin çoğu kez ortaya çıkarılmasına değil, gizlenmesi riskine yol açabilmektedir. Bilgi, bağlam bağımlıdır ve tüm toplumlar, toplumsal kimlikler ve zamanlar için geçerli evrensel bilgi üretimi arayışı anlamlı değildir (Serdaroğlu, 2010: 23, 24; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 31). Bilim, parçası olduğu toplumu değiştirmeye dönüştürmeye yönelik bir toplumsal pratiktir. Toplumlar zamana ve mekâna göre değişen farklı güç ve egemenlik ilişkilerini, kültür ve ideolojileri ve bu farklılıklardan kaynaklı farklı ihtiyaçları barındırmaktadır. Dolayısıyla gerçeklik kendisine ilişkin bilgilerimizden bağımsız olsa da toplumsal konulardaki farklılıklar nedeniyle gerçeklikle ilgili sorular farklılaşmakta,

buna bağlı olarak aynı gerçekliğe bakıldığında üretilen bilgi değişmektedir. Buradan hareketle, bilimsel bilgi üretiminin mutlak bilgi üretiminden çok yanlılaşmaya ve düzeltilmeye açık bilgilerle ilgili olduğu söylenebilir (Danermark vd., 2018: 53-61). Dolayısıyla evrensel olarak geçerli kesinlikler arayışı anlamlı değildir.

Sosyal bilimlerde gerçekliğin açıklanması çabası tarafsız değildir. Bu araştırma da tarafsız değil, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla yapılmıştır. Bunun nedenlerinden en önemlisi, genel olarak niceliksel yöntemlere dayanan çalışmalarda hanelerde çeşitli ekonomik sıkıntıların olup olmadığına odaklanması ve kadının toplumda ve hane içinde eşitsiz konumunun göz ardı edilmesidir. Kadınların yaşadıkları yoksulluğu doğru bir biçimde analiz edebilmek için patriarkal yapının toplumda ve hanede yarattığı güç eşitsizliklerini göz önünde tutan toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlara gerek olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın saha araştırması, Kayseri'nin merkez ilçelerinden biri olan Kocasinan ilçesinde ev eksenli çalışan kadınlardan oluşturulan bir örnekleme dayanmaktadır.⁶ Örnekleme, nitel analiz tekniklerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak Kocasinan ilçesinin ev eksenli çalışanların yoğun olarak bulunduğu, alt ve alt-orta sınıf mahallelerinde, 15 ev eksenli çalışan kadınla, Mayıs 2021'de yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Örnekleme oluşturulurken kartopu tekniği uygulanmış; pandemi koşulları, işlerin yoğunluğu, evli olanların kocalarının eve geliş saati ve onların eşlerinin böyle bir araştırmaya katılımına "izin vermemeleri" gibi nedenlerle örnekleme daha fazla ev eksenli çalışan kadının dahil edilmesinde zorluklarla karşılaşmıştır. Derinlemesine mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, bu görüşme formundaki sorular ucu açık şekilde tasarlanmıştır. Görüşmecilerin kimlikleri kişilik haklarına saygı gereği gizli tutularak G1, G2, G3 ... G15 biçiminde kodlanmıştır.

Örnekleme oluşturulurken kendi hesabına ya da işveren adına (bazen her ikisi aynı anda) parça başı iş yapan farklı yaşlarda, farklı eğitim düzeylerinde, farklı medeni durumda olan ve farklı ürünler üreten veya üretilmiş ürünleri pazarlayan kadınlardan meydana gelmesine dikkat edilmiştir. Görüşmeciler genellikle lif, patik, yelek, dantel, oya gibi örgü işleri; nevrسیم, kıyafet, yorgan vb. gibi dikiş-nakış işleri; mantı, çeşitli yemekler, çorba, sos, salça vb. gibi gıda ürünleri yapıp satmakta veya katalog ürünleri (makyaj malzemeleri, plastik ürünler, temizlik malzemeleri vb.) firmalar adına, evden, internet üzerinden pazarlamaktadırlar. Bu son kategoridekiler üretimini kendileri yapmadıkları ürünleri satmakta ve genel olarak ev eksenli

⁶ Bu çalışmanın ampirik bölümünde, aşağıda künyesi verilen tez çalışmasının yazarının izniyle konuyla ilgili saha verileri kullanılmıştır:

Ezgi Çelebi (2021). "Ev Kadını mı, Çalışan Kadın mı? Kayseri Merkezde Ev Eksenli Çalışan Yoksul Kadınların Ayakta Kalma Stratejileri", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana bilim Dalı.

Bu araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03 Mayıs 2021 tarihli, 210171 protokol no. ve 169 numaralı kararı ile etik kurallarına uygun olarak onaylanmıştır.

çalışma ile ilgili araştırmalara dahil edilmemektedirler. Ancak onlar da diğer ev eksenli çalışan kadınlar gibi güvencesiz, çok düşük ücretlere çok yoğun çalışan, toplumsal cinsiyetleri nedeniyle ev dışında çalışmaları genellikle hoş karşılanmayan kadınlardır ve tek farkları diğer ev eksenli çalışan kadınlardan biraz daha eğitilmiş olmalarıdır. Görüşmeciler kadınların en yaşlısı 66 yaşında, en genci ise 32 yaşındadır. Görüşmeciler kadınların 12'si evli, 3'ü bekârdır. Evli olanlardan 2'sinin kuması vardır. Bekâr olanlardan 2 kişinin eşi vefat etmiş, 1 kişi ise boşanmıştır. Görüşmecilerin 9'u ilkökul, 2'si ortaokul, 4'ü ise lise mezunudur. Görüşmecilerden 6'sı halihazırda ev eksenli çalışmanın yanında ailenin yaşlı, hasta ve çocuk üyelerinin bakımında bulunmaktadırlar, geriye kalan 9 kişinin hepsi ise geçmiş yıllarda benzer bakım işlerini yerine getirmişlerdir. Görüşmecilerin tamamı ev eksenli çalışmanın yanında formel bir işte çalışmamakta, tek gelir kaynağı olarak bu işi yapmaktadır (Çelebi, 2021: 79-87).

Saha Araştırmasının Boş Zamana İlişkin Verilerinin Analizi

Saha araştırmasında yarı yapılandırılmış görüşme formundaki açık uçlu soruları yardımıyla ev eksenli çalışmanın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada saha araştırmasının sadece boş zaman ile ilişkili verileri kullanılmıştır. Bu çerçevede ev eksenli çalışan kadınların bakım ve temizlik, yemek gibi ücret karşılığı olmayan ev işlerine ve ücret karşılığı yaptıkları ev eksenli işlerine ne kadar zaman ayırdıklarını belirlemek için bir günlerini nasıl planladıkları, ev eksenli işleri hangi arada ve ne kadar süreyle yaptıkları, bu işlerde onlara kimlerin yardım ettiği, kendilerini ev kadını mı yoksa çalışan kadın olarak mı gördüklerinden yola çıkılarak boş zamanı nasıl anlamlandırdıkları ortaya çıkarılmaya çalışılacak ve ev eksenli çalışmanın bir boş zaman değerlendirme aktivitesi ya da hane bütçesine katkı amacıyla yapılan bir iş değil, patriarkal değerlerin bir ürünü olan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün başka bir seçenek bırakmaması sonucu yoksul kadınların buldukları bir ayakta kalma stratejisi olduğu öne sürülecektir.

Kadınların ev eksenli işlere yönelmelerindeki artışta hem dünyada izlenen neo liberal politikaların etkisiyle artan işsizlik, yoksulluk ve enformel biçimlerde çalışma pratiklerinin yaygınlaşması hem de patriarkal toplumsal değerlerin toplumda ve hanedeki etkisi rol oynamaktadır. Saha araştırması bu saptamayı doğrulamaktadır. Kayseri'de ev eksenli çalışan kadınların çoğunluğunun, hem yoksul ve eğitim düzeyleri düşük olduğundan hem de ev dışında çalışmaları toplum ve hanedeki erkekler tarafından hoş karşılanmadığından ev içlerinde gelir getirici işler yapmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Sadece 3 kadın pandemi öncesinde ev dışındaki işlerde geçici sürelerle ve sigortasız olarak çalışmıştır. Ancak onlar da evde kendilerine yüklenen sorumlulukları aksatmadan yerine getirmek kaydıyla ev dışında çalışmışlardır. Görüşmecilerin hepsi seçme şansları bulunsaydı ev dışında ve sigortalı bir işte çalışmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

Görüşmeciler kadınların özellikle kendilerini çalışan kadın olarak görmeyenleri ya da bu konuda net bir fikre sahip olmayanları, ücret karşılığında evde

gerçekleştirdikleri parça başı işler için uzun saatler ayırdıkları halde, onları ev işlerinden artakalan zamanlarda yaptıkları boş zaman faaliyetleri olarak değerlendirmektedir. Bu gruptaki kadınlar ev ve bakım işlerini öncelikli sorumlulukları olarak ifade etmektedirler. Evlerde kadınlarca yapılan gelir getirici işlerin hem işverenlerce hem de işi yapan kadınların kendileri tarafından boş zaman değerlendirme faaliyetleri olarak görülmesinin temel nedeni toplumdaki cinsiyetçi iş bölümüdür. Bu da yapılan işin değersiz görülmesine yol açarak çok büyük emek harcanarak yapılan işler karşılığında çok düşük gelirler elde edilmesine neden olmaktadır. İşverenler açısından ev eksenli işlerin boş zaman faaliyeti olarak değerlendirilmesi çalışanların sosyal güvencesiz, iş yasaları kapsamı dışında korumasız ve ucuza çalıştırılmaları demektir. Görüşmecilerden bazıları, evin ana gelir getireni oldukları dönemlerde bile yaptıkları ev eksenli işleri boş zaman faaliyeti ve kazançlarını katkı olarak görmektedir. Bunda yaptıkları işi çok erken yaşlardan beri yapmaya alışkın olmaları ve onu ev işlerinin devamı olarak görmeleri etkili olmaktadır. Oysa derinlemesine mülakatlar ev eksenli çalışan evli kadınların yaptıkları işlerle zaman zaman iş kaybeden kocalarının yerine evin tek gelir getireni olduklarını, zaman zaman da ekonomik yükü eşleriyle paylaştıklarını göstermiştir. Başka bilimsel çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çınar'ın (1994) da İstanbul'da 1987-89 yıllarında yaptığı saha çalışmasında, uzun yıllar eve iş verme sisteminde çalışan kadınların bile bunu bir iş olarak görmedikleri, bir boş zaman faaliyeti olarak değerlendirdikleri saptanmış; Ebru Maçoş da (2004: 93) çalışması kapsamında yaptığı saha araştırmasında benzer bir sonuca varmış, görüşmecilerin büyük bir kısmının ev eksenli çalışmayı ev işlerinden arta kalan zamanlarda yapılan boş zaman faaliyeti olarak gördüklerine dikkati çekmiştir.

Yirmi yıldır ev eksenli işler yapan ve kocasının işsiz kaldığı dönemlerde kendisinin yaptığı ev eksenli işlerle evi tek başına geçindiren G3 bu duruma uygun bir örnektir. Kendisi, yaptığı işleri ev işlerinden arta kalan boş zamanlarda yapılan işler olarak gördüğünü ifade etmektedir.

“Hani evde oturuyorum ya, boş oturmuyayım diyorum. Boş oturarak kim kime beş kuruş veriyor diyerek yapıyorum.” (G3, 47)⁷.

Yukarıda belirtildiği gibi, G3 kendisini öncelikle çalışan kadın mı ev kadını mı olarak algıladığı konusunda net değildir. Bunun nedeni, bu işi evde yapıyor olması dolayısıyla iş olarak görmemesidir. Çoğu görüşmeci kadın için çalışan kadın olmak ev dışında sigortalı bir işte çalışıyor olmakla özdeştir.

“Hepsi derim açıkçası. Karışık benimki ya. Ev kadını olmaktan memnunum da elimden tutan olsa daha büyük şeyler yapmak istiyorum. (G3, 47).

⁷ Parantez içindeki ilk sembol görüşmecinin kod numarasını, ikinci sayı ise yaşını göstermektedir.

15 yaşından beri elişleri yapan ve pandemiden önce lunaparkta sigortasız olarak gözleme yapan G7, pandemiyle birlikte işini kaybedince evin geçimini kocasıyla birlikte sağlamak, kendi ayakları üstünde durmak ve kocasından para ister duruma düşmemek için tekrar ev eksenli işlere dönmüş ve sipariş üzerine bebek kıyafetleri, battaniye, patik gibi ürünleri üretmeye, bazen de mantı yapmaya başlamıştır. Onun için de iş ev dışında yapılan bir şey olduğundan, yaptığı ev eksenli işleri boş zaman faaliyeti olarak değerlendirmektedir.

“Ben de aman boş duracağıma olsun, kim veriyor oturduğum yerden diyorum. Yapıyorum.” (G7, 37).

G11 de babası dışarıda çalışmasına izin vermediği için 15 yaşından beri dantel ve lif örüp sattığı ve evlendikten sonra bu işleri yapmaya devam ettiği halde, bu işleri evde yaptığı için kendisini çalışan bir kadın olarak görmemekte, yaptığı işi ana sorumluluğu olan ev işlerinden artakalan boş zamanlarda yapılan bir iş, elde ettiği geliri de evin ana gelir getiricisi olarak gördüğü kocasının gelirine katkı olarak görmektedir. O da çalışan ya da ev kadını olup olmadığı konusunda net değildir.

“Evin işini yapıyorum. Temizliği yapıyorum. Ondan sonra boşa çıkınca başına geçiyorum işte.” (G11, 32).

“Yani ev kadınıyım bence. Ben bunları ek gelir olarak yapıyorum. Evin gelirine katkı, eşime yardım olarak düşünüyorum. O yüzden çalışıyorum evet ama iş kadınıyım da diyemem.” (G11, 32).

G6 daha önce kendilerine ait dükkânı kocası ile birlikte işletirken emekli olmuş, ancak halen evde el sanatları üretimi yapmaya devam eden ve bu işleri yaparken ev işlerini ve kocasının taleplerini de hiç aksatmayan 66 yaşında bir kadın. Dükkanları olduğu dönemde sabah erkenden dükkânı açan ve akşam eve geldiklerinde yemeği hazırlayıp evin diğer işlerine koşturan da kendisi olmuş. Buna karşın, yaşamı boyunca çalıştığı halde kendisine sorulan sorulara yanıt verirken sürekli kocasını ailenin temel gelir getireni olarak, kendisini de ev kadını olarak ifade etmektedir.

“Ev kadınıyım diyorum yavrum. Bir üniversite bitirmediğim için...” (G6, 66).

Ev işleriyle ev eksenli işlerini iç içe yürüten görüşmecilerin bu konuda net olmamaları beklenen bir durumdur. Görüşmecilerden 5’i kendilerini net bir şekilde çalışan kadın, 4’ü ev kadını, 6’sı da kendisini çalışan kadın olarak görmekle birlikte dışarıya karşı ev kadını olarak tanıttıklarını söylemiştir. Kendisini ev kadını olarak ya da dışarıya karşı ev kadını olarak tanımlayan yoksul kadınlar, buna neden olarak işin evde yapılması dışında eğitim düzeylerinin düşüklüğünü, bu işleri kocalarından gizli olarak yapmalarını, düzenli bir gelirleri olmayışını, toplumdaki patriarkal değerleri ve kocalarının onların çalışıyor olarak görünmelerini kendi başarısızlıkları olarak değerlendirmelerini göstermektedirler.

Çalışma Süreleri

Görüşmelerin gerçekleştirildiği on beş kadına da çalışma sürelerine dair sorular yöneltildiğinde yirmi dört saatin onlara yetmediğini söylemeleri, ev işleri ve ev eksenli işler ile ilgili sorumluluklarının bütün hayatlarını kapsadığını dile getirmeleri teorik bölümdeki ev eksenli çalışmanın nitelikleri ile ilgili argümanlarla uyumludur. İş giderek hayatın büyük bölümünü kaplamaktadır.

“Evin işini ben görürüm, yemeği yaparım, faturayı ben yatırırım, markete ben giderim. Ondan sonra bütün hepsini ben yaparım. Ondan sonra ekstradan da dantelin başına geçerim” (G11, 37).

Ev eksenli işler patriarkal kapitalizmin kadınların cinsiyetine uygun gördüğü ev ve bakım işleri ile birlikte yürütüldüğünden çok uzun çalışma saatleri ve ağır bir iş temposu gerektirmektedir. Kadınlar, bu işi ev işlerinden arta kalan zamanlarda yaptıkları boş zaman işi olarak görseler de bu boş zamanı çoğu kez uykularından fedakârlık ederek yaratmakta, bir günlerini çok iyi planlamaları gerekmekte, çok erken saatlerde kalkıp gece geç saatlere kadar çalışabilmektedirler. Siparişlerin aciliyetine bağlı olarak ya önce ev işlerini yapmaktadırlar ya da önce aldıkları siparişleri yetiştirmeye çalışıp, ev işlerini gece geç saatlere bırakabilmektedirler. Kümbetoğlu (1996, 2012) ev eksenli çalışan kadınları *gizli işçiler* olarak adlandırarak, sabah dokuz akşam beş gibi belirlenmiş iş saatleri olmayan bu işçilerin çok düşük parça başı ücretler nedeniyle, getirilerini arttırabilmek için dinlenme zamanından çaldıklarını, uzun ve stresli çalışma saatlerinin, sonunda sağlık sorunlarına yol açtığını belirtmiştir.

Kocası dışarıda çalışmasına izin vermediği için evden firmalar adına katalogdan kozmetik ürünler satan G13’ün hepsini buraya aktaramadığımız bir günlük temposundan bazı alıntılar, ev eksenli işlerin ev ve bakım işleriyle nasıl iç içe geçtiğini ve bunun nasıl bir yoğunluk ve programlılık gerektirdiğini görmek açısından çarpıcıdır:

“Gündüz çocuğumu okula bıraktıktan sonra evde ürünlerimi paketler, hazır hale getiririm...Bir sürü mailim olur. Hepsine bakarım. Herkesin sorusunu yanıtlarım. Zoom’dan eğitimlerimiz falan onlara katılırım. Bir elimle çorba karıştırırken bir yandan da toplantıyı dinlerim. Ben saat gece 10’da çocukları uyutunca otururum maillerin başına. Kimin ne sorunu var, kimine katalog gitmemiş, kimin ürünü kırık gitmiş, kimin siparişi gelecek, şirkete hangi mailler atılacak, bunları tek tek yaparım. Maillerimi atarım. Evi öyle bir toparlarım, yemeği tasarlarım, yatarım. Yoksa üst üste binince üstesinden gelemezsin, mümkün değil...Beni yakından tanıyanlar bilir, yani gece 1’e 2’ye kadar insanlarla konuşup siparişlerini girip bir tane ürün satmak için yarım saat dil döktüğümü bilirim...(Sabah) Telefonu eline alır almaz başlıyor senin mesain. Gece yatana kadar.” (G13, 33).

G13 bu tempo içinde çalışırken, kocasının iş kaybı nedeniyle çalışmadığı dönemlerde bile ev ve çocukların bakımı konularında hiç yardım etmediğini, evin tamir işleri dahil her şeye kendisinin koştüğünü, yine de kocasının yemeğini, çayını dakikası dakikasına önünde istediğini ifade etmiştir.

Yasal olarak belirlenmiş iş saatleri, iş tanımları ve sosyal güvencelerinin olmaması, ev eksenli çalışan kadınları bütün bu işleri yerine getirecek bir pratikliğe zorunlu kılmaktadır.

“Bazen oluyor ki, sabah erkenden kalkıyorum. Bir kişiye mantı siparişi aldysam 6-7 gibi başına otururum, akşamın 6-7 sine kadar.” (G1, 51).

Ev eksenli çalışan kadınlar bu işleri yaparken hanenin diğer üyelerinden çok az yardım görmekteyler. Evin erkek üyeleri yardıma yanaşmamakta, yardım istendiğinde büyük tepki göstermektedirler. Ev işlerini sadece kendi sorumlulukları olarak görmeyen, paylaşılması gerektiğini düşünen bazı görüşmeciler bile evin huzurunun bozulmaması için ev işlerini yalnız başlarına üstlenmekte, yardım alsalar da bu genellikle kız evlatlarından ya da kendi annelerinden olmaktadır. Bu koşullar, yoksullukları ve hanedeki ve toplumdaki cinsiyetçi değerler arasına sıkışan kadınlara, gelir getirici faaliyet olarak ev eksenli işlerden başka bir alternatif bırakmamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ev eksenli çalışma, ev ve boş zamanın anlamları kapitalizmin farklı tarihsel dönemleri, patriarkal sistemin bu tarihsel dönemlerdeki sosyal ilişkilerle kaynaşma biçimleri ile ilişkili olarak farklı cinsiyetler ve farklı sınıflar açısından sürekli değişime uğramıştır.

Mekân her ne kadar toplumsal ilişkilerce kurulsun da aynı zamanda dönerek toplumdaki güç ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretiminde önemli rol oynar. Evin değişen anlamları ve ev içi ilişkiler ev dışındaki daha geniş ve tarih içinde sürekli değişen sosyal ilişkiler ve bunların cinsiyetçi yapılarla eklemleme biçimleri ile belirlenir. Ancak, bu eşitsiz güç ilişkileri hanelerde yeniden üretilir. Evin cinsiyetçi yaklaşımlarda kadınlarla özdeşleştirilmesi, hane içi güç ilişkilerinde kadınlar lehine bir değişiklik anlamına gelmemektedir. Ev, mahremiyetin alanı anlamında özel alan olarak kadınla özdeşleştirilir, yoksa evin reisi erkek olarak kabul edilmektedir.

Ev, tarih içinde değişen sosyal ilişki ve koşullara göre değişen anlamlarına karşın her zaman toplumsal yeniden üretimin önemli bir parçası olmuştur. İster ücret karşılığı olsun isterse de ücret karşılığı olmasın ev içinde yürütülen her faaliyet iç içe yürütülmekte ve kesin sınırlarla birbirlerinden ayıramamaktadır. Bu iç içe geçmişlik farklı sınıflardan gelen erkek ve kadınları farklı etkilemekte, bugün geldiğimiz aşamada giderek artan oranda bütün sınıflardan kadın ve erkekler için işi yaşamın kendisi haline getirirken, özellikle yoksul ve eğitim düzeyi düşük kadınlar için bu durum belki de bütün sınıflı toplumlarda değişmeyen bir özellik olarak kalmaktadır.

Her ne kadar daha yüksek eğitim ve uzmanlık gerektiren evden çalışma pratikleriyle aynı olmasa da sistemin derinleşen kriziyle birlikte üretimin organizasyonunda ortaya çıkan değişikliklerle bağlantılı olarak, evden ve ev eksenli çalışmanın özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden beri işin bir bölümünün, bazen de tamamının fabrikalardan evlere doğru yeniden yaygınlaşması, sermaye açısından kar maksimizasyonu ve çalışanların daha zayıf ve kontrol edilebilir konumlarda tutulması anlamına gelmektedir. Oysa ev eksenli çalışma, yine aynı nedenlerle Sanayi Devrimi sürecinde 18. yüzyılın sonlarından itibaren, işin evden fabrikalara taşınmasını gerektirmiş ve 20. yüzyılın başına gelindiğinde önemini yitirmişti.

Göründüğünün tersine evden/ev eksenli çalışma çoğu kez zamanın çalışanlarca büyük ölçüde kontrol edilebildiği, çalışma ve boş zamanın keyfi olarak belirlenebildiği çalışma biçimleri değillerdir ve bu kavramların sınırları giderek bulanıklaşmıştır. Özellikle de patriarkal yapıların çizdiği sınırlar ve yoksulluk arasında sıkışan yoksul kadınlar için, onların bazılarının yine aynı yapılarca yerleştirilen ev eksenli işlerin boş zaman faaliyetleri olduğu algısına karşın, bu boş zaman aslında çok yoğun çalışılan bir zamandır. Bu durum çalışmayı boş zamanın karşısı olarak açıklayan tanımlamalara uymadığı gibi, boş zamanı ücret karşılığı çalışılmayan zaman olarak tanımlayan yaklaşımlara da uymamaktadır. Kapitalizm, çalışmayı gündelik yaşamın giderek daha büyük bir bölümüne yaymaktadır. Boş zamanı da metalaştırarak daha önce zevk, dinlenme, kendini geliştirme vb. gibi amaçlarla yapılan boş zaman aktivitelerini de alınır satılır hale getirmiştir. Ancak ev eksenli çalışan yoksul kadınlar için boş zaman, hayatlarının hiçbir döneminde bu anlama gelmemiştir. Onlar evlenmeden önce de evde yaşayanlar ve kendi ihtiyaçları için yaptıkları yemek, örgü, dantel, dikiş vb. gibi işleri, şimdi hem hanede yaşayanların ihtiyaçları hem de ücret karşılığı olarak yapmaya devam etmektedirler.

Verilerin ortaya koyduğu gibi ev eksenli çalışan kadınların çoğunluğunun yaptıkları işi evde yapmaları, ev işlerini öncelikli işleri olarak görmeleri ya da toplumda ve hanedeki cinsiyetçi işbölümünün baskısıyla öyle görmeseler bile bu işleri yüklenmek zorunda hissetmeleri, düzensiz gelir elde etmeleri, sigortasız çalışmaları, çok küçük yaşlardan itibaren bu tür işler yapmaları nedenleriyle yaptıkları işi normalleştirmeleri ve iş olarak görmemeleri, ev eksenli işleri boş zaman faaliyeti olarak anlamlandırmalarına yol açmaktadır. Ev eksenli işlerin, evde ve kadınlarca ev işlerinin bir uzantısıymışçasına yapılan bir iş olması, bu işlerin hem işverenlerce hem de işi yapan kadınlarca değersiz görülmesine yol açmakta, kadınların çok düşük ücretler karşılığı ürettiği ürünler çok yüksek bir kâr oranıyla satılabilmektedir. Hatta ürünlerini sipariş üzerine satan kadınlardan da bu ürünleri çok düşük fiyatlardan satmaları beklenmektedir.

Ancak yine verilerin gösterdiği gibi ev eksenli çalışma bir boş zaman değerlendirme aktivitesi ya da hane bütçesine katkı amacıyla yapılan bir iş değil, ev işleriyle birlikte yürütülen uzun saatler yoğun çalışma gerektiren bir iştir. Öyle ki, kadınlar bunu neredeyse günün yirmi dört saatine yayılan bir iş olarak tarif etmektedirler. Yalnız olanlarının dışında kalan kadınların büyük kısmı da

evlenmeden önce ve sonra sürekli bu tür işler yapmışlar, bazen bu işler evin tek gelir kaynağı olmuş, bazen evin geçimini eşleriyle paylaşmışlardır. Pandeminin de etkisiyle derinleşen krizle birlikte kendileri veya eşleri iş kaybeden kadınlar ve ağırlaşan yaşam koşulları daha çok kadını bu işlere çekmektedir (bkz. Purkis ve Çelebi, 2021). Derinleşen ekonomik krizle artan yoksulluk ve toplumdaki cinsiyetçi iş bölümünün başka bir seçenek bırakmadığı kadınlar, bir ayakta kalma stratejisi olarak en iyi bildikleri işlerin ürünlerini piyasa için evlerinde üretmek zorunda kalmaktadırlar.

Beyan

“Ev Eksenli Çalışma Bağlamında Evin ve Boş Zamanın Değişen Anlamları: Kayseri/Kocasinan Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme” başlıklı makalenin ikinci yazar olarak yer alan Ezgi Çelebi'nin makalenin yazımında katkı oranı Ezgi Çelebi: %10, Semra Purkis %90...

Makalenin yazımında herhangi bir kişi ve kurumla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G.** (2003) “Kadınların Emegini Görünür Kılmak: Marx’dan Delphy’ye Bir Ufuk Taraması”, *Praksis*, 10, 159-210.
- Agamben, G.** (2001) **Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat** (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Allen, S. ve Wolkowitz, C.** (1987) **Homeworking: Myths & Realities**, London: Macmillan Education.
- Anderson, N.** (1961) **Work and Leisure**, London: Routledge & Kegan Paul.
- Atasü-Topçuoğlu, R.** (2005) "Home-Based Work and Informal Sector in the Period of Globalisation an Analysis Through Capitalism and Patriarchy the Case of Turkey." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, SBE.
- Atasü-Topçuoğlu, R.** (2009) “Kadın Emegi Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme”, *Praksis*, 20, 87-104.
- Ayata, S.** (1987) **Kapitalizm ve Küçük Üreticilik-Türkiye’de Halı Dokumacılığı**, Ankara: Yurt Yayınları, No.15.
- Aytaç, Ö.** (2005) “Kapitalizm ve Boş Zaman”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1). 1-22.
- Berik, G.** (1987) **Women Carpet Weavers in Rural Turkey: Patterns of Employment, Earning and Status**, Geneva: International Labour Office.
- Bourdieu, P.** (2015) **Eril Tahakküm** (çev. Bediz Yılmaz), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Campbell, S.** (2016) “Putting-out’s Return: Informalization and Differential Subsumption in Thailand’s Garment Sector”, *Journal of Global and Historical Anthropology*. 76, 71–84.
<https://www.berghahnjournals.com/view/journals/focaal/2016/76/fcl760105.xml> (3.08.2021)
- Clastres, P.** (1991) **Devlete Karşı Toplum** (çev. Mehmet Sert, Nedim Demirtaş), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelebi, E.** (2021) “Ev Kadını mı, Çalışan Kadın mı? Kayseri Merkezde Ev Eksenli Çalışan Yoksul Kadınların Ayakta Kalma Stratejileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana bilim Dalı.
- Çınar, E. M.** (1994) “Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-Working Women in Istanbul, Turkey”, *World Development*, 22 (3), 369-380.
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L. ve Karlsson, J. Ch.** (2018) **Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm** (çev. Ümit Tatlıcan), Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Delaney, A., Burchielli, R., Marshall, S. ve Tate, J. (2019) Homeworking Women: A Gender Justice Perspective.** Londra ve New York: Routledge.
- Dumazedier, J. (1967) Toward a Society of Leisure.** New York: Free Press.
- Engels, F. [1969 (1845)].** The Condition of the Working Class in England. Panther Edition.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/condition-working-class-england.pdf> (4.07.2021).
- Eraydın, A. ve Erendil, A. (1999) Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği,** Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Ergüder, B. (2006) Türkiye’de Kadın Emeğinin Değişen Yapısı: Enformel Kesimde Kadın Emeği ve Kadın Emeğine Talep, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı.
- Faulkner, N. (2014) Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere (çev. Tuncel Öncel),** İstanbul: Yordam Kitap.
- Federici, S. (1975) Wages Against Housework.** Bristol: Power of Women Collective ve Falling Wall Press ortak yayını.
- Gorz, A. (2007) İktisadi Aklın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri/Anlam Arayışı (çev. Işık Ergüden), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.**
- Gorz, A. [2014 (1997)] Yaşadığımız Sefalet: Kurtuluş Çareleri (çev. Nilgün Tural),** İstanbul, Ayrıntı yayınları.
- Hartmann, H. (2020) “Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği”. Acar-Savran, G. ve N. Tura-Demiryontan (der.), Kadının Görünmeyen Emeği içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 157-206.**
- Harvey, D. (1981) “The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis”, Michael D. ve Scott A. S. (der.), Urbanisation and Urban Planning in Capitalist Society içinde, London: Methuen Co. & Ltd., 91-121.**
- Harvey, D. (2015) Kozmopolitlik ve Özgürlük Coğrafyaları (çev. Zeynep Cansu Başeren), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 522.**
- Hattatoğlu, D. (2000) “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme”, Birikim, 140.**
Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme - Dilek Hattatoğlu | Birikim Sayı 140 - Aralık 2000 | Birikim Yayınları (birikimdergisi.com) (9.01.2022).
- Hattatoğlu, D. (2001) “Ev Eksenli Çalışmanın Hane İçinde Örgütlenişi ve Çocuk Emeği: Görünürlüğe Etkileri Bakımından Bir Tartışma”, Firdevs Gümüşoğlu (der). 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları, 291-300.**

- Hattatoğlu, D.** (2002) “Ev Eksenli Çalışmada Çocuk Emegi ve Kadın Emegi İlişkileri”, **iktisat Dergisi**, 54-57.
- Hilbrecht, M.** (2007) Changing Perspectives on the Work–Leisure Relationship, **Annals of Leisure Research**, 10:3-4, 368-390.
- Jourdain, A ve Naulin, S.** (2020) “Introduction: The Marketization of Everyday Life”, Editors, **The Social Meaning of Extra Money Capitalism and the Commodification of Domestic and Leisure Activities** içinde. Switzerland: Palgrave Macmillan, 1-29.
- Karadeniz, E.** (2019) “Türkiye’de 2000 Sonrası Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
- Keskin, D.** (2016) Ev Eksenli Çalışanlar İş Kanunu’na Göre İşçidir. BİA Haber Merkezi. İstanbul. <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/176634-ev-eksenli-calisanlar-is-kanununa-gore-iscidir> (7.01.2021).
- Koç, Y.** (2001) **Eve İş Verme: Sorunlar, Öneriler**, Ankara: Türk-İş Eğitim Yay. No.63
- Kovel, J.** (2013) “Praksis Olarak Diyalektik”, Bertell Ollman ve Tony Smith (der.), **Yeni Yüzyılda Diyalektik** içinde. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap. 317-327.
- Kümbetoğlu, B.** (1996) “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”, Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (der.), **Kadın Araştırmalarında Yöntem** içinde. Ankara: Sel Yayıncılık, 230-38.
- Kümbetoğlu, B.** (2012) “Görünmeyen Sektörün İşçileri ve Sağlık Sorunları: Bir Uygulama Projesinin Düşündürdükleri”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, 0(5). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/733/7922> (12.01.2022).
- Lafargue, P.** [1907 (1883)] **The Right to be Lazy and Other Studies** (çev. Charles H. Kerr), Chicago: Charles H. Kerr & Company.
- Lefebvre, H.** (2014) **Mekânın Üretimi** (çev. Işık Ergüden), 2. Basım. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lordoğlu, K.** (1990) Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.
- Massey, D.** (1996) **Space, Place, and Gender**, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mies, M.** (1998) **Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour**, Londra: Zed Books.
- Munck, R.** (2003). **Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma** (çev. Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Purkis, S. ve Çelebi, E.** (2021) “Covid 19 Pandemisinin Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Üzerindeki Etkileri: Kayseri/ Kocasinan Örneği”. Gülbahar Atasever (der.). **Pandemi Sonrası Ekonomik ve Politik Dönüşüm** içinde, Ankara: Gazi Kitabevi, 135-155.

- Reeves, J. B. ve Segady, W.** (1995) “What Has the Feminist Movement Wrought? A Look at Mature Women’s Leisure”, *Sociological Spectrum*, 15(4), 473-490.
- Sava, P.** (2014) Tanrı Ölmedi Paraya Dönüştü, Giorgio Agamben ile Söyleşi. *Ayrıntı Dergi*,
[https://ayrintidergi.com.tr/tanri-olmedi-paraya-donustugiorgio-agamben-ile-soylesi\(8.08.2021\)](https://ayrintidergi.com.tr/tanri-olmedi-paraya-donustugiorgio-agamben-ile-soylesi(8.08.2021)).
- Serdaroğlu, U.** (2010) Feminist İktisat’ın Bakışı Postmodernist mi? Ankara: Efil Yayınevi.
- Soule, G.** (1957) “The Economics of Leisure”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 313, 16–24.
- Standing, G.** (1989) “Global Feminization Through Flexible Labor”, *World Development*, 17/7 1077-1095.
- Standing, G.** (1999). *Global Labour Flexibility*. Londra: Macmillan,
- Vogel, L.** (2013) *Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*. Leiden ve Boston: Brill.
- Weber, M.** [1999 (1905)] *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (çev. Zeynep Gürata), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, E.** (2018) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young, B.** (2001) The ‘Mistress’ and the ‘Maid’ in the Globalized Economy, *Socialist Register*, 37, 315-327.
<https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5769/2665>
(24.08.2021).
- Young, I.** (1981) “Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of The Dual Systems Theory”, L. Sargent (der.), *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* içinde, Boston: South End Press, 43-71.

